

УДК 373.1.02:372.8

Грамастик Н. В.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА

У статті аналізуються ресурси початкового навчання у контексті активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства, а саме, про застосування методів: сюжетно-рольових ігор, проектів, використання комп'ютерних технологій, які створюють сприятливі умови для розвитку навчально-пізнавального інтересу, формування мотивів і мотивації навчання.

Ключові слова: навчально-пізнавальна діяльність, дидактичні ігри, метод проектів, комп'ютерні технології.

Постановка проблеми. Загально визнаним є те, що саме початкова ланка освіти складає фундамент для набуття учнями в майбутньому необхідних життєвих компетентностей (Н. Бібік, Я. Кодлюк, О. Савченко, Л. Хомич та ін.). Як зазначено у "Білій книзі" національної освіти, від результативності початкової освіти значною мірою залежить якість функціонування середньої і старшої школи [1]. Науковцями встановлено, щоб навчання приносило дитині радість, слід спрямовувати цей процес на розвиток її навчально-пізнавальної діяльності, яка саме і збагачує розвивальний потенціал змісту навчання [8, с. 240].

Актуальність проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, зокрема, на уроках природознавства підтверджується основними завданнями зазначеними у Державному стандарті. Так, у ньому чітко простежується посилення природничої складової навчання через виокремлення освітньої галузі "Природознавство" та формування в учнів позитивної мотивації навчання шляхом активізації навчально-пізнавальної діяльності. До того ж ця ідея віддзеркалена в кожній освітній галузі, які дають можливість самореалізації учня в процесі опанування практичною складовою освітніх галузей.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що різні аспекти проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів виступають предметом посиленої уваги науковців.

Так, теоретичні аспекти проблеми розвитку пізнавальної діяльності учнів висвітлено у науковому доробку Л. Аристової, Н. Бібік, П. Підкасистого, І. Харламова, Г. Щукіної та ін.

У дослідженнях В. В. Давидова, П. Я. Гальперіна, Л. В. Занкова, Д. Б. Ельконіна містяться конструктивні ідеї щодо шляхів і засобів підвищення активності саме молодших школярів у навчально-пізнавальній діяльності. Проблема управління навчально-пізнавальною діяльністю стала предметом дослідження П. Атаманчука, Б. Коротяєва, В. Лозової, В. Онищука, Т. Шамової та інших. Основні положення сучасної теорії розвитку пізнавального інтересу як вагомому мотиву учіння відображено в працях В. Вергасова, Г. Щукіної, О. Савченко.

На думку дидактів, пізнавальна діяльність – це складний процес, що включає такі взаємопов'язані компоненти як: пізнавальний інтерес, пізнавальну активність, пізнавальну самостійність і пізнавальні здібності. Активізація ж пізнавальної діяльності учнів відбувається за умови розвитку і вдосконалення всіх її компонентів. Науковці розкривають вікові особливості розвитку пізнавальної діяльності, характеризують умови, принципи, методи та засоби її формування [1].

Активне засвоєння знань – необхідна умова шкільного навчання. У зв'язку з цим, виокремлено **мету статті** – обґрунтування ефективних методів активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства.

Результати теоретичного дослідження. У психолого-педагогічній літературі переконливо показано, що правильно організована пізнавальна робота учнів на уроці сприяє значному підвищенню ефективності навчання, активізації навчально-пізнавальної діяльності (П. Я. Голант, М. А. Данилов, Н. Г. Дайрі, Б. П. Єсіпов, Р. Г. Лемберг, І. І. Малкін, Р. М. Мікельсон, І. П. Огородніков, Т. С. Панфілов, М. Н. Скаткін, Р. Б. Срода, А. В. Усова та ін.).

Досліджуючи проблему активізації, Г. І. Щукіна основну увагу приділяє спільній діяльності викладача та учнів, спонуканню учнів до її енергійного, цілеспрямованого здійснення, подоланню інерції та пасивних стереотипних форм викладання та навчання. Інші дослідники доводять переваги проблемного навчання у цьому плані [10].

Так, з точки зору педагогічної психології навчально-пізнавальна діяльність – це один з основних видів діяльності людини, спрямований на її саморозвиток, у процесі, якого відбувається оволодіння змістом початкових предметів і необхідними засобами або вміннями і навичками, за допомогою яких учень отримує освіту [5].

До того ж доведено, що розвиток психологічних чинників навчальної успішності, внутрішні функціональні зміни в структурі пізнавальної сфери учня, динаміка інформаційної ваги психічних функцій навчальної успішності молодших школярів залежать від ефективності розвитку їх пізнавальних інтересів (О. Балл, О. Нестерова, В. Семиченко та ін.).

Пізнавальна діяльність молодших школярів на уроках природознавства проявляється перш за все у ставленні учня до предмету. Це зумовлено тим, що його вивчення ґрунтується на засвоєнні системи інтегрованих знань про природу і людину, безпосередніх дитячих спостереженнях за навколишніми явищами та об'єктами природи, елементарних дослідженнях, які проводять учні, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності.

Сучасний підхід до педагогічного процесу початкової школи спрямований на те, що вчитель не лише виховує й навчає, але й активізує, стимулює прагнення учнів до саморозвитку, створює йому умови до самовдосконалення. У зв'язку з цим перед вчителем стоїть проблема вибору ефективних методів активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, що забезпечують теоретичну та практичну діяльність учнів.

Як переконливо засвідчує аналіз практичної діяльності творчих учителів, використання методів активізації навчально-пізнавальної діяльності сприяє впровадженню в дидактичний процес технології особистісно орієнтованого навчання та забезпечує особистісну спрямованість кожного навчального заходу. Натомість, під час проведення особистісно орієнтованого уроку вчитель повинен з повагою ставитися до будь-якого висловлювання учня з обговорюваної навчальної теми. За таких умов учні прагнуть бути "почутими", без вагань висловлюватимуть свої думки, пропонуватимуть, не боячись помилитися, свої варіанти для обговорення.

Отже, сучасна дидактика вимагає від суб'єктів учіння не тільки зрозуміти, запам'ятати й відтворити отримані знання, але й, найголовніше, – вміти ними оперувати, ефективно застосовувати в професійній діяльності й творчо розвивати. Досягненню цієї мети сприяють методи активізації навчально-пізнавальної діяльності, спрямовані на розвиток в учнів творчого самостійного мислення і здатності кваліфіковано розв'язувати професійні завдання. Використання цих методів забезпечує тісний зв'язок теорії з практикою, розвиток нестандартного стилю мислення, рефлексивної сфери мислення (самосвідомості й саморегуляції розумової діяльності), створення атмосфери співробітництва, розвиток навичок спілкування.

Зауважимо на тому, що деякі науковці, зокрема, Ю. К. Бабанський визначають методи активізації навчально-пізнавальної діяльності як сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на учнів, що спрямовані на розвиток у них вмінь та навичок нестандартного розв'язання певних проблем [11].

Аналізуючи наукову літературу та виходячи з вимог навчальної програми курсу "Природознавство", визначено низку методів формування предметних, ключових та міжпредметних компетентностей, які передбачають активну пізнавальну діяльність молодших школярів.

Так, на наше переконання, до ефективних методів активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства доцільно відносити насамперед метод сюжетно-рольових ігор, метод проєктів, використання комп'ютерних технологій.

Принагідно зазначимо, що проблемі застосування дидактичної гри в процесі активізації пізнавальної діяльності молодших школярів присвячено чимало наукових досліджень (Л.І. Божович, А.С. Макаренко, Є.І. Тихеева, К.Д. Ушинського та ін.). Учені здебільшого єдині у трактуванні даного поняття як активної навчально-пізнавальної діяльності.

Численні дидактичні дослідження свідчать, що ігрова діяльність для дітей початкової школи продовжує посідати значне місце в житті дитини і не втрачає для неї привабливості. Дійсно, ігрові технології сприяють активізації пізнавальної діяльності молодших школярів, бо відповідають їх потребам і можливостям. У сучасній педагогічній літературі навіть виділяють певні види пізнавальних ігор для молодших школярів, а саме: ігри-вправи, ігри-загадки, ігри-змагання, сюжетно-рольові ігри та ігри-мандрівки.

Дидактичні ігри, які використовуються в початковій школі, виконують різні функції: активізують інтерес та увагу дітей, розвивають пізнавальні здібності, кмітливість, уяву, закріплюють знання, вміння і навички, тренують сенсорні вміння, навички. Крім того, дидактична гра дозволяє максимально залучити інтелектуальний потенціал у пізнанні світу [6, с. 521].

Як переконує досвід творчих учителів, дидактичні ігри на уроках природознавства можуть застосовуватись по-різному: весь урок може бути побудований у вигляді сюжетно-рольової гри, як структурний елемент уроку, під час уроку кілька разів створюються ігрові ситуації.

Молодші школярі дуже добре сприймають ігри на природничу тематику, наприклад: гра-подорож "У світі тварин", супер-гра "Кіт в мішку", гра-драматизація "Ображена тварина", пізнавальні ігри "Що спочатку, а що потім?", "Хто де живе?", "Знайти дерево за насінням" та ін.

Натомість, використовуючи дидактичні ігри на уроках природознавства, доцільно прагнути давати учням такі завдання, розв'язання яких потребує певних розумових зусиль, активізації думки, зосередження уваги. Так, застосування ігор під час екскурсій у природу дає можливість розкрити перед дітьми різноманітність і красу навколишньої дійсності, привернути увагу до малопомітних, але істотних ознак рослинного і тваринного світу.

Не менш суттєвим, нам видається, ще й таке зауваження: дидактичні ігри природничого змісту вимагають від молодших школярів здійснювати пізнавальну діяльність, яка готує їх до більш усвідом-

леного сприйняття нового матеріалу. Отже, заняття будують таким чином, щоб вони здебільш ґрунтувалися на цікавих логічних іграх-діях, стимулювали інтерес у дітей до пізнання навколишнього світу.

З метою активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, сучасні вчителі-практики досить продуктивно застосовують ще й метод проектів.

Доведено, що метод проектів – це освітня технологія, націлена на придбання учнями нових знань у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою, формування в них специфічних умінь і навичок за допомогою системної організації проблемно-орієнтованого навчального пошуку [7].

До того ж на уроках природознавства робота над проектом сприяє не тільки формуванню природо-дослідницьких умінь, але й вимагає від учнів засвоєння нових знань, спираючись на засвоєний раніше матеріал; виробляє вміння діяти і приймати рішення самостійно чи в складі групи та розв'язувати конфліктні ситуації; шукати, застосовувати нову інформацію з різноманітних джерел у її практичній діяльності з урахуванням дитячих інтересів, потреб, бажань; розвивати критичне мислення, формувати бажання самостійно вчитися, шукати оптимальні шляхи вирішення проблем, що виникають на уроці.

Зазначимо, що проектування в початковій школі має свою специфіку. Слід враховувати вікові та психологічні особливості учнів, бо зрозуміло, що бачити, як роблять інші і робити самому – речі абсолютно різні. Отож усі етапи проектної діяльності учнів початкових класів ретельно контролюються вчителем.

Аналізуючи професійну діяльність творчих учителів, видається цілковито очевидним те, що метод проектів стимулює учнів до навчально-пізнавальної діяльності. Так, учні набувають навички роботи з інформацією (вибирають потрібну інформацію, аналізують і систематизують її), вчать вирішувати пізнавальні, творчі завдання у співробітництві, при цьому виконують різні соціальні ролі.

Застосовуючи метод проектів на уроках природознавства слід спрямувати пізнавальну діяльність учнів на безпосереднє залучення їх до навколишнього життя. Теми учнівських проектів можуть бути дуже різноманітними. До того ж вони можуть бути запропоновані вчителем або ж самими учнями. Наведемо декілька прикладів щодо тематики природознавчих проектів: "Природа рідного краю", "Подорож краплини води", "Мешканці акваріуму", "Розмноження рослини", "Яка форма Землі?", "Вулицями рідного міста", "Мої домашні улюбленці", "Птахи нашої місцевості", "Лікарські рослини" тощо. Отже, метод проектів здатен суттєво змінювати навчальний процес сучасної школи, вдосконалюючи традиційний підхід до природничого навчання молодших школярів.

Активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів на уроках природознавства сприяє використання комп'ютерних технологій навчання.

Як відомо, згідно Державним стандартом початкової освіти, молодші школярі вже з другого класу вивчають навчальний курс "Сходинки до інформатики", мета якого – формування і розвиток в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності для реалізації їх пізнавально-творчого потенціалу.

Досвід переконує, що інтегрування традиційного уроку природознавства з комп'ютерними технологіями дозволяє вчителю "перекласти" частину власної технічної роботи на персональний комп'ютер, роблячи при цьому процес навчання більш цікавим, різноманітним, інтенсивним, а відтак, ефективним.

Використання комп'ютерних технологій активізує пізнавальну діяльність учнів через розвиток емоційної сфери дитини та збагачення її інтелектуальних почуттів. При цьому підвищується працездатність школярів, зацікавленість різними видами діяльності. Не менш суттєвим видається їх формуючий вплив на поліпшення просторової уяви, пам'яті, логічного мислення, розширення світогляду дітей. Крім того, застосування комп'ютерних технологій саме при вивченні природознавства сприяє реалізації особистісно-зорієнтованого підходу, поетапному засвоєнню знань, умінь та навичок, формуванню ключових компетентностей учнів.

Але слід пам'ятати, що ніяка, навіть, найдосконаліша комп'ютерна технологія не замінить особистісно-професійний вплив учителя. Тільки він повною мірою може керувати навчально-пізнавальною діяльністю молодших школярів, залишаючись центральною фігурою навчально-виховного процесу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, активізація навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів залежить від ефективності використання як традиційних, так й інноваційних методів навчання.

Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо з поглибленням наукових уявлень про активізацію пізнавальної діяльності учнів початкових класів через педагогічно доцільне використання місцевого природознавчого і краєзнавчого навчального матеріалу.

Використані джерела

1. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України ; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2011. – 342 с.
2. Блажко В. Г. Використання дидактичних ігор у початкових класах / В. Г. Блажко // Вісник Черкаського університету : [зб. наук. ст.]. – Вип. 199. – Ч. 1. – Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького. – С. 101-106. Серія: Педагогічні науки.
3. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 р. № 462.
4. Карасик А. Р. Активізація пізнавальних процесів / А. Р. Карасик // Початкова освіта. – 2002. – № 14. – С. 6.

5. Лупаренко С. Є. Специфіка розвитку пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку / С. Є. Лупаренко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – Запоріжжя: [б. в.], 2009. – Вип. 54. – С. 282-286.
6. Мартусь А. В. Використання дидактичних ігор на уроках природознавства / А. В. Мартусь // "Біологічні дослідження – 2014" : збірник наукових праць V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 520-523.
7. Онопрієнко О. В. Інноваційна діяльність вчителя початкових класів: з досвіду застосування методу проектів / О. В. Онопрієнко // Шлях освіти. – 2004. – № 1. – С. 35-38.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
9. Паніна М. Проектне навчання у початковій школі / М. Паніна // Початкова школа. – 2014. – № 9. – С. 35-38.
10. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе : учебное пособие для студентов пед. институтов / Г. И. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.
11. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 559 с.

Gramatik N.

SOME ASPECTS OF THE PROBLEM OF ACTIVATION EDUCATIONAL-COGNITIVE ACTIVITY OF YOUNGER STUDENTS THE LESSONS OF NATURAL HISTORY

The main purpose of modern national initial primary school is creation of such a system of education that will satisfy the educational necessities of each student in accordance with their inclinations, interests and possibilities. In this connection, becomes more acute problem of activating the learning activity, as an important personal education and innovative feature of the educational process.

The article analyzes the resources of primary education in the context of strengthening the educational-cognitive activity of younger students, in particular, on the lessons of natural Sciences, because this is the key to effective learning: conscious and strong knowledge, and develop interest in learning activities, independence of thought and action students

The main principle on which is based the General orientation of the educational process primary school is the focus on the personal development of a young learner. In turn, the basis for the development and upbringing of the child is the educational-cognitive activity.

In the context of contemporary psychological and educational research educational process primary school is seen as the driving force behind the revitalization of training, development of cognitive independence of students, as an important direction of improving the efficiency of educational activity.

It will become clear actualization of those studies that focused on the study of theoretical aspects enhance the educational-cognitive activity of younger pupils during lessons on natural history with the needs of today.

The system of teaching and educational work of primary education aims to discover the learning potential of the individual student, to create favorable conditions for its development in school and the future independent living. How the sustainable development of cognitive interests of students is depends on the activity and independence of the younger students during the lesson, and therefore the efficiency of the entire work of the teacher.

Mastering science concepts, the formation of skills in the classroom – it is a dynamic and complex process. Before the teacher up certain tasks, ways, methods and forms of teaching material that determines the emphasis on diversity of species of the lesson, in its various variants.

The study and analysis of classroom practice suggests that an important stimulus for the activation of cognitive activity of students on the lessons of natural history is the early identification of factors and reasons hindering the development of cognitive interests the younger students.

The solution of this problem requires teachers elementary secondary school knowing that the interest in learning and cognitive activity is a form of manifestation of cognitive needs and motivations of the learner.

With this in mind, the article elaborates methods of activation of educational-cognitive activity: role-playing games, projects, use of computer technology, create favorable conditions for the development of educational interest, the formation of motives and motivation training.

Key words: *educational activities, educational games, method of projects, and computer technology.*

Стаття надійшла до редакції 27.10.2014